

La diversitat lingüística i la defensa del francès, objectius compatibles?

PERE COMELLAS *Universitat de Barcelona. Grup d'Estudi de Llengües Amenaçades*

RESUM: L'article critica l'ús d'un discurs suposadament favorable a la diversitat lingüística (exemplificat per un llibre del lingüista Claude Hagège) darrere el qual hi ha una simple voluntat de prolongar l'imperialisme lingüístic francòfon.

PARAULES CLAU: Diversitat lingüística, imperialisme lingüístic, Francofonia.

ABSTRACT: This paper criticizes the use of a discourse which is supposed to be in favour of linguistic diversity (exemplified by a book by the linguist Claude Hagège), but behind which there lurks purely and simply the will to perpetuate Francophone linguistic imperialism.

KEYWORDS: Linguistic diversity, linguistic imperialism, Francophoni..

És possible defensar la diversitat lingüística des del francès? Segons el lingüista Claude Hagège, autor de títols prou coneguts sobre la qüestió de les llengües amenaçades, com ara *Halte à la mort des langues* (Hagège 2000), podem deduir que sí, o si més no que aquesta és la seva intenció. Hagège va publicar fa poc un llibre precisament dedicat a la defensa del francès davant dels suposats perills que actualment l'amenaçarien (Hagège 2006; totes les citacions fan referència a aquesta obra). I el subtítol del llibre precisament enuncia aquesta clara intenció de lligar el discurs de defensa de la llengua francesa amb el de la defensa de la diversitat lingüística en general: *Au nom de la diversité des langues et des cultures*.

Un cop d'ull al sumari fins i tot ens podria fer creure en la possibilitat d'una crítica a la tradicional vocació del francès de situar-se per damunt de les altres llengües, vocació que també, i amb un èxit molt més notable avui, manifesta l'anglès. En efecte, *Combat pour le français* consta de dues parts, i la primera es titula justament «Hier le français, aujourd'hui l'anglais?». Saltem-ne de moment el primer capítol, dedicat al «Rayonnement passé et présent de la langue et de la culture françaises». Hi tornarem més endavant. El segon capítol d'aquesta primera part, el més extens dels quatre que té el llibre, està dedicat a l'anàlisi i la crítica del paper que té l'anglès a l'Europa (i al món) actual. S'hi repassen diverses qüestions relacionades amb

l'amenaça que aquesta llengua pot suposar per a la diversitat lingüística en general i per a la salut del francès en particular. Ja des del títol del llibre podem suposar que la voluntat de l'autor és militant, i el to és volgudament pamfletari (en el sentit menys pejoratiu: agitador, provocatiu, apassionat). En aquest apartat, doncs, la crítica és esmolada. S'hi denuncia bàsicament la passivitat o fins i tot la total adhesió dels mateixos francòfons a la idea que l'anglès esdevindrà la llengua franca mundial i que no només és inútil resistir-s'hi, sinó també contraproduent, ja que situa els resistents al marge del corrent de la història. Hagège parla d'una doble pressió de l'anglès sobre la resta de llengües: interna i externa. Quant a la interna, consisteix a esdevenir font de tots o bona part dels neologismes de les altres llengües, és a dir, s'exerceix a través del préstec. El lingüista sosté que «l'intégrité d'une langue n'est assurée que dans la mesure où les emprunts ne dépassent pas un seuil de tolérance, que l'on peut évaluer à 15% du lexique» (p. 42). Aquesta pressió interna, doncs, sembla que podria portar a dialectalitzar les altres llengües respecte de l'anglès, o si més no a despersonalitzar-les. Pel que fa a l'externa, consisteix a imposar la presència de la llengua dominant a com més àmbits millor, i per tant, segons Hagège, és una pressió més decisiva, perquè mena directament a la substitució.

L'anglès, doncs, exerceix avui aquesta doble pressió sobre multitud d'altres llengües. I ho fa, per Hagège, en nom d'una ideologia, potser en podríem dir mentalitat, que s'identifica amb el liberalisme econòmic, és a dir, amb la idea que cal deixar actuar el mercat en tots els àmbits de la vida. La penetració de l'anglès, doncs, no només suposaria la reculada d'altres llengües en determinats àmbits d'ús, sinó també l'avenç d'una determinada visió del món associada a aquesta llengua. Amb l'anglès, ens arribaria també tota una cultura.

Per Hagège, aquesta ofensiva de l'anglès, però, no és pas tan «liberal»: respon a una planificació a priori i gaudeix del suport de tota mena d'institucions, tant privades com governamentals, conscientment compromeses amb l'objectiu d'aconseguir l'hegemonia mundial de la seva llengua. Però aquesta política lingüística té, sobretot, un ampli suport «interior», especialment per part del món de l'empresa. També els mitjans de comunicació, amb el seu «esnobisme», hi contribueixen poderosament, com també els poders públics. Pel que fa al món acadèmic, és potser l'àmbit en què la situació és més dramàtica. El domini de l'anglès hi està molt més consolidat que en altres, i Hagège denuncia fins a quin punt això beneficia, en un món tan competitiu, els investigadors anglòfons. Especialment esfereïdor és el testimoni d'un avaluador d'una revista científica anglòfona, citat per Hagège, que afirma que no és gens infreqüent robar idees o aprofitar-se de recerques presentades en anglès per part d'autors d'altres àmbits lingüístics, per tal com aquests resultats els arriben, als investigadors anglòfons, inèdits i en la seva llengua.

Malgrat tot, l'autor també repassa una sèrie d'iniciatives de resistència i de reacció, en part en nom de la importància identitària que té la llengua, però també

en nom dels valors de la diversitat davant d'un suposat projecte uniformista, ja que «sans la diversité, non seulement le monde risquerait de ne plus connaître qu'un seul et même modèle de culture, mais, en outre, et par voie de conséquence, il serait exposé à la pire des issues: mourir d'ennui!» (p. 119).

En aquest punt, però, hem de tornar a la pregunta inicial: es pot defensar la diversitat en nom del francès? Hagège no en sembla, al capdavant, capaç. Ja n'hem tingut un indicatiu clar en el primer capítol, sobre la irradiació del francès. Perquè no es tracta d'una autocrítica, no conté la denúncia de pràctiques abusives i hegemòniques en la política lingüística francòfona del passat i del present, no hi ha cap *mea culpa* sobre el dràstic empobriment de la diversitat en territori francès, ni sobre la política colonial d'imposició cultural... Al contrari, és un cant a l'antiga capacitat de seducció del francès. És veritat que el llibre esmenta críticament alguns episodis poc gloriosos de la voluntat d'imposició del francès, però tot seguit els justifica o els contraposa als grans beneficis que aquesta imposició al capdavant atorgava: «Les mobiles de cette entreprise étaient d'abord commerciaux et directement appuyés sur la violence [...]. Pourtant, dans le sillage de l'épisode colonial, l'école française laïque et obligatoire [...] répandait, notamment parmi les élites africaines, les idéaux universalistes associés, depuis la Révolution, à l'image de la culture française. Et la langue française, dans laquelle cet enseignement était conduit, apparaissait comme le véhicule naturel de cette idéologie, sinon comme son unique support concevable» (p. 22). Així doncs, allò que fa de l'anglès una llengua imperialista i nociva, fa del francès una llengua alliberadora i universalista. Per què? Perquè la primera vehicula una ideologia de capitalisme salvatge, mentre que la segona comporta una cultura cosmopolita i humanista. Hagège es manifesta no pas un defensor de la diversitat lingüística, sinó un defensor de l'hegemonia del francès que no dubta a utilitzar arguments diversòfils contra l'anglès, però dels quals no extreu cap lliçó de coherència contra la voluntat imperialista del francès. Més encara, no s'està de criticar ferotgement «des idéologues masochistes d'horizons divers, qui s'efforcent d'apaiser leur conscience tourmentée par des épisodes passés où le français leur semble avoir été la caution de l'inacceptable» (p. 72). I si l'anglès no té legitimitat perquè és el vehicle del capitalisme rapinyaire, i ja se sap que hi ha un «lien organique entre langue et culture» (p. 37), de manera que «Ce lien se manifeste aujourd'hui dans le fait que le rayonnement de l'anglais est aussi celui d'un des aspects de la culture américaine» (p. 38), en canvi quan es parla de la llengua francesa «si certains des discours qui l'ont prise pour véhicule viennent un jour, les idéologies se transformant, à paraître odieux, cela ne saurait en aucune façon avoir la moindre incidence sur le visage de cette langue ni le rendre lui-même odieux» (p. 72).

La diversofília d'Hagège, invocada tot sovint contra l'hegemonia de l'anglès, s'esquerda en efecte davant la manca de crítica del paper imperialista del francès. Però es trenca del tot quan parla del que anomena «llengües regionals». Per l'autor,

la reivindicació d'aquestes, i els suposats esforços que, en el cas francès, fa l'Estat per promocionar-les, acaben per beneficiar la invasió anglòfona: «C'est, par conséquent, ce dernier [l'anglès] qui, de nouveau, est le bénéficiaire des entreprises fédéralistes, au détriment du français en particulier» (p. 82).

A la segona part del llibre, Hagège proposa passar a l'acció per tal de resistir l'embat anglòfon i defensar el francès i la diversitat cultural. El capítol tres repassa diversos indicis de reacció i diverses formes de promoció del francès i d'altres llengües (gairebé tots els exemples es refereixen a llengües estatals). En el benentès que «Loin d'être une lutte pour le repli identitaire, c'est ici un combat pour la liberté» (p. 135). Entre aquestes iniciatives de suposada defensa diversòfila s'hi compta l'Organització Internacional de la Francofonia, amb prop de cinquanta països associats. De quina manera afavoreix la promoció del francès aquest combat per la llibertat? No queda clar. Perquè Hagège no es limita gens ni mica, com vèiem, a proposar mesures per contrarestar la suposada ofensiva anglòfona entre els parlants de francès. Al contrari, posa molt d'èmfasi en la necessitat d'expandir el francès entre els parlants d'altres llengües. Quan, en el tercer capítol, discuteix la tensió entre el purisme lingüístic (que afavoreix la cohesió però crea inseguretat i desafecció) i l'acceptació dels registres col·loquials o interferits per un substrat (que seria un factor d'atracció de parlants, però afavoriria la fragmentació), insisteix a conjurar el «péril de désaffection de la part des étrangers» (p. 178). En tractar del règim lingüístic de la Unió Europea, novament comença amb plantejaments aparentment plurilingüistes («Que le français soit ou non en voie d'être supplanté par l'anglais, on peut se demander si la notion même de langue unique pour l'Union européenne a un sens», p. 180). Però de seguida abandona aquesta posició per proposar substituir l'actual política de llengües estatals (que al capdavant afavoriria l'hegemonia de l'anglès i donaria arguments als crítics que es queixen del cost de les traduccions) per un trilingüisme oficial –anglès, francès i alemany. «Cette Europe linguistiquement tripolaire ou quadripolaire serait-elle une injustice pour les langues autres que celles qu'on réputerait officielles?», es pregunta Hagège. Resposta: «Du moins serait-elle véritablement européenne» (p. 187).

En aquest darrer capítol de les propostes, Hagège torna encara breument a la qüestió de les «llengües regionals». Esmenta el retreat (de mala fe, segons l'autor) que es fa al francès d'haver deixat decandir les altres llengües del seu territori, i afirma que cal anar amb compte amb aquesta qüestió, perquè «il existe une poignée d'autonomistes moins intéressés par la réalité encore vivante des dialectes, patois et langues, auxquels on prétend substituer des “langues neoregionales” artificielles, que par une action politique» (p. 217). Aquests separatismes s'aprofitarien fins i tot de la idea d'Europa per anar contra la idea de França. A més, Hagège afirma que les reivindicacions d'aquesta mena, «loin de servir la cause des langues régionales, ont pour effet d'en éloigner ceux qui sont leurs locuteurs naturels» (p. 217).

En conclusió, Hagège recorda de nou la necessitat de la diversitat cultural i lingüística i denuncia la fal·làcia segons la qual hi ha llengües que porten prosperitat o que són aptes per a la modernitat i altres no. Per l'autor, la renúncia a la pròpia llengua no aporta res de bo: «La perte de sa langue, pour tout individu, c'est aussi, en quelque façon, celle d'une partie de son âme. Cela arrive, et cela, naguère, est souvent arrivé, aux peuples qui, fascinés par une langue étrangère et par le modèle supérieur qu'elle leur paraissait porter, en sont venus à dénigrer leur passé, à trancher les lignes qui les attachaient à leur culture, à minimiser leur littérature, leur art et leur science, à railler comme rétrograde, myope ou réactionnaire chaque acte accompli pour les exalter, ou même pour rappeler seulement leur existence.» (p. 236). Per Hagège, els francesos han de lluitar per no caure en aquest error. Tanmateix, no diu res dels occitans, dels corsos, dels bretons, dels alsacians, dels catalans, de tots aquells pobles als quals aquesta breu descripció de renúncia i autoodi escau com un vestit a mida.

Al meu parer, el llibre d'Hagège se situa exactament en un paradigma idèntic al dels més abrandats defensors de l'anglès com a llengua universal. Només que amb la convicció que aquest paper qui l'ha de fer és el francès, la seva llengua. I tota l'aparent argumentació a favor de la diversitat es revela una pura estratègia oportunista. Malgrat l'excepcionalitat que suposa avui una posició crítica amb la tant àmpliament consensuada idea que és imprescindible parlar anglès, per la seva incoherència i olímpica ignorància de tot el que la política lingüística de França s'ha de retreure en la línia més purament i agressivament monolingüista, és gairebé insultant per a parlants de llengües que realment pateixen grans pressions i es troben en un autèntic perill de desaparèixer.

Bibliografia

Claude HAGÈGE, *Halte à la mort des langues*, París: Odile Jacob, 2000.

Claude HAGÈGE, *Combat pour le français: Au nom de la diversité des langues et des cultures*, París: Odile Jacob, 2006.